

Венцель В.Т.

Центральний офіс реформ при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано сутнісний зміст понять, пов'язаних з функціонуванням держави та виконанням нею соціальної функції. У контексті реалізації соціальної функції проведено аналіз напрямів загальнодержавної діяльності, в яких відображається соціальне призначення держави. Обґрунтовано взаємозв'язок рівня економічного розвитку держави з рівнем фінансового забезпечення реалізації соціальної функції. З урахуванням сучасних глобалістичних тенденцій сформульовано основні аспекти, які характеризують виконання державою соціальної функції. Здійснено аналіз окремих характерних особливостей трансформаційної економіки, визначено її вплив на виконання державою соціальної функції, а також сформульовано завдання соціальної політики держави в трансформаційній економіці.

Ключові слова: держава, функції держави, соціальна функція держави, глобалізація, трансформаційна економіка.

Постановка проблеми. Теперішній етап цивілізаційного розвитку перебуває на зламі нової історичної реальності, яка характеризується об'єктивними глобалізаційними процесами. Нові виклики, які постають у зв'язку з цим перед людьми і країнами, повинні мати наслідком визначення відповідної стратегії, яка б дала змогу сформувати новий тип суспільного та економічного розвитку. Дане питання на сьогодні є вкрай актуальним для всієї світової спільноти і особливо для України, яка перебуває в перехідному стані від однієї соціально-економічної моделі до іншої. Сучасна глобалізація уособлює новітній тип розвитку світової економічної та політичної систем, який буде домінувати найближчим часом.

Поряд із надстрімким технологічним та інформаційним розвитком невід'ємною частиною глобалізаційних процесів є модернізація економіки та соціальної сфери. Турбулентність та нелінійність їх розвитку вимагає пошуку ефективних стабілізуючих управлінських важелів та рішень, які б могли знівелювати негативні чинники та забезпечити сталий соціально-економічний, політичний, гуманітарний розвиток країн світу. Держава як інституційно найбільш ефективна форма організації сучасних суспільних відносин повинна трансформувати підходи до вирішення економічних та соціальних проблем, які постають у зв'язку з поглибленням процесів глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перманентні процеси видозмін економічних, гуманітарних, соціальних та інших систем стали причинами підвищеної уваги до проблем функціонування сучасних держав. Однією з найважливіших характеристик держави вважається соціальна функція, яка є віддзеркаленням рівня її соціально-економічного розвитку та суспільно-політичної стратифікації. З огляду на універсальність, багатомірність і всеохоплюваність усіх сфер життєдіяльності суспільства соціальна функція держави є предметом численних досліджень, в яких вона розглядається під різноманітними кутами зору. Вивченню проблематики стосовно соціальної функції держави в її різноманітних проявах присвячені праці І.В. Арістової, В.Б. Тропіної, Н.М. Деевої, Е.М. Лібанової, В.А. Гошовської, С.Є. Горбатюк, В.П. Трощинського, В.Г. Бульби та інших науковців. У цьому ж змістовному сенсі проблематика соціальної правової держави відображена в наукових роботах П.М. Рабіновича, Ю.М. Юрія, М.В. Цвіка та багатьох інших авторів. Необхідно зазначити про важливість існуючих напрацювань, які слугують якісною основою для подальших наукових розвідок щодо реалізації державою соціальної функції в сучасних умовах розвитку вітчизняного та світового співтовариства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних аспектів реалізації державою

соціальної функції та формулювання пропозицій щодо можливих шляхів забезпечення ефективного виконання державою соціальної функції в умовах глобалізації та трансформації економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Людина як високоінтелектуальна соціальна істота в процесі своєї життєдіяльності потребує певних взаємовідносин і взаємодії з іншими людьми задля задоволення біологічних, духовно-культурних, матеріально-економічних, психологічних та екзистенційних потреб. Для забезпечення індивідуальних та загальносуспільних потреб люди об'єднуються в певні організаційні структури. Найвищою формою об'єднання та співіснування в суспільстві є держава.

Держава, репрезентуючи впорядковану правовими нормами та культурними традиціями систему суспільних відносин, повинна забезпечити виконання необхідних функцій для життєдіяльності громадян, які проживають на її території. Серед найважливіших державних функцій виокремлюється соціальна функція, головне призначення якої забезпечити людям належний життєвий рівень та створити умови для їх культурно-освітнього розвитку. Реалізація соціальної функції держави безпосередньо залежить від економічного розвитку, оскільки похідним від цього є можливість спрямувати достатній обсяг фінансових ресурсів для задоволення соціальних потреб її населення.

В історичній та науковій літературі існує значна кількість інтерпретацій поняття «держава». Держава є досить багатограним і багатозмістовним поняттям, яке не має аксіоматичного визначення своєї сутності. Видатний філософ античності Арістотель вважав, що держава як об'єднання людей «виникла для задоволення життєвих потреб, але існує заради впорядкованого життя» [1, с. 16]. Водночас давньогрецький мислитель висловлював думку про те, що «держава – це зв'язок між людьми, схожими один на одного, і мета цього зв'язку – забезпечити якомога краще існування» [1, с. 192]. Погляди сучасних науковців і філософів під час визначення поняття «держава» базуються на значному історичному досвіді, культурному, економічному, політичному розвитку людства, а також обумовлені тим, що держава є складним явищем, якому притаманний перманентний процес розвитку та видозмін. Отже, таке складне і багатогранне явище, як держава, не може мати єдиного загально визнаного вичерпного змістовного визначення.

Одне з визначень, наведене П.М. Рабіновичем, говорить про те, що держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, яка, забезпечуючи цілісність і безпеку всього суспільства, здійснює керівництво ним насамперед в інтересах цієї частини, а також вирішує загальносуспільні завдання [2, с. 37]. На розвиток цієї думки науковець зазначає, що саме держава призначена вирішувати загальносуспільні питання, організувати задоволення загальносоціальних потреб, однією з яких є забезпечення певної єдності суспільства, що, власне, і зумовлює інтегративну місію держави, під час виконання якої вона може виступати виразником і реалізатором інтересів не тільки домінуючої частини населення, але й усього суспільства [2, с. 38].

Сучасну державу можна охарактеризувати як суверенну, політико-територіальну організацію влади суспільства, яка виражає, узгоджує і забезпечує інтереси населення шляхом установаження загальнообов'язкових правил поведінки за участю спеціальних органів управління та правового примусу, вирішує загальносуспільні справи і виступає суб'єктом міжнародно-правових відносин [3, с. 35]. Думку про те, що держава – це організаційно упорядкована соціальна система, яка здійснює управління суспільством і повинна діяти для всезагального блага, підтримують й інші науковці [4, с. 51]. Таким чином, з огляду на різноманітні підходи до визначення держави, можна констатувати, що основне призначення держави полягає в задоволенні суспільних потреб. Тобто ключовим завданням держави є справедливе регулювання та розподіл матеріальних, комунікативних та духовних ресурсів життєдіяльності [5, с. 4].

Призначення держави, а також усі аспекти її діяльності реалізуються через здійснювані нею функції, які є виразниками соціальної сутності держави. У науковому середовищі існують різноманітні погляди на визначення державних функцій. Зокрема, у Л.М. Стрельбицької можна знайти визначення, згідно з яким функції сучасної держави – це напрями соціально необхідної, загальнодержавної діяльності, в яких відображаються соціальне призначення держави, її роль у забезпеченні загальносуспільних потреб [6, ст. 67]. На думку М.С. Кельмана і О.Г. Мурашина, функції держави – це основні (головні) напрями (сторони, види) діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання і мета, виявляється її сутність, зміст та соціальне призначення [7, ст. 121–122]. У розумінні С.Д. Гусарева

і О.Д. Тихомирова функції держави – це основні напрями її діяльності з управління суспільством, включаючи механізм державного впливу на розвиток суспільних процесів, в яких знаходить свій прояв її сутність і соціальне призначення [3, с. 63].

Як бачимо, визначення функцій держави тісно пов'язане із її соціальним призначенням, що є ознакою сучасних демократичних правових держав. Реалізація прав людини найбільш повний свій прояв має в суспільстві, організованому на демократичних засадах. У такому суспільстві існує захищеність, непорушність основних прав усіх осіб, включаючи й тих, які становлять його меншу частину по відношенню до домінуючої політичної більшості. Виходячи з цього, реалізація усіма людьми своїх прав можлива в демократичному суспільстві, де існує повновладдя більшості з обов'язковим дотриманням прав меншості [2, ст. 35].

У цьому контексті значно актуалізується соціальна функція держави, яка покликана забезпечити право кожного на свободу трудової діяльності, належні та безпечні умови праці, соціальне забезпечення, державну підтримку соціально вразливих верств населення і низькоконкурентних на ринку праці соціальних груп. Іншими словами, в межах соціальної функції держава повинна забезпечити гарантування соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їхніх прав на працю, достатній життєвий рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей за допомогою гуманітарної і справедливої соціальної політики [8, с. 133]. З огляду на зазначене, логічним буде твердження про те, що реалізація державою соціальної функції передбачає регулювання отримання таких соціальних благ [5, с. 5]. Тобто держава повинна забезпечити оптимальний розподіл усіх наявних ресурсів між членами суспільства. З цієї позиції є підстави припускати, що соціальна функція виступає головною, а економічна та політична – похідними, вторинними [5, с. 5]. Також, оскільки невід'ємною частиною соціальної функції є гуманітарний аспект, концепт соціальної функції держави поширюється на захист культурних традицій, усталеного способу життя людини в суспільстві, дотримання прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі, етнічної належності, мови, віросповідання тощо [9, с. 86].

Передумовою виникнення соціальної функції держави є поставлене перед нею суспільством завдання щодо постійного поліпшення добробуту всіх і кожного [10, с. 19]. У свою чергу, для підви-

щення життєвого рівня членів суспільства необхідно мати належний рівень економічного розвитку, ефективне функціонування сфери оборони та правопорядку, управлінської та гуманітарно-культурної сфери, а також інших галузей, які забезпечують життєдіяльність населення держави. Таким чином, уся діяльність сучасної, демократично орієнтованої правової держави має виключно соціальну спрямованість.

Сучасні тенденції суспільного розвитку зумовлюють модернізацію держави, як найвищої інституційної форми організації соціуму. Прикметними ознаками більшості сучасних держав, які впливають на їх екзистенцію та визначають засадничі умови розвитку, є прискорений розвиток науки та техніки, глобалізація, урбанізація, інформатизація, трансформація економічних систем, демографічні та екологічні чинники, посилення ролі геополітики, розвиток громадянського суспільства та багато іншого. Увесь цей масив чинників призводить до відчутної трансформації світоглядних цінностей сучасної людини і, внаслідок цього, визначальною мірою впливає на формування моделі суспільного устрою і модернізацію виконуваних державою завдань та функцій. Вкрай важливим є усвідомлення того, що в сучасному розумінні держава не існує сама для себе, а лише задовольняє організаційні потреби суспільства, виконує забезпечувальну роль, тобто здійснює соціально необхідну діяльність [6, с. 65]. Також необхідно зауважити про те, що мета діяльності держави та її основні функції: визначаються співвідносно до конкретних історичних періодів, умов та рівня соціального, економічного, культурного розвитку; повинні відповідати потребам та інтересам суспільства; мають формуватися з урахуванням необхідності участі держави в суспільному житті та пріоритетності суспільних інтересів над державними [6, с. 67].

У сучасному вимірі загальносвітових процесів економічного, політичного, гуманітарного розвитку реалізація державою своїх функцій відбувається не лише в межах її території, як це було раніше, а переходить у наднаціональний міждержавний рівень та інтегрується до глобальної світової системи економічних, політичних, культурних, гуманітарних взаємовідносин. У такому ракурсі нівелюється традиційний підхід до поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні. З урахуванням теперішніх цивілізаційних тенденцій щодо формування уніфікованих принципів світоустрою в усіх сферах життєдіяльності людини функціонування держави не може відбуватися

відокремлено від інтернаціонального середовища. Отже, у формуванні власної внутрішньої політики держава повинна також орієнтуватися на базові принципи існування світової спільноти, що відповідним чином впливає на виконувани нею функції всередині країни.

Тому аспекти врівноважування і неконфліктного співіснування інтернальних (внутрішніх) базових суспільних орієнтацій держави та екстернальних (зовнішніх) по відношенню до неї принципів міжнародного співжиття є однією з найбільш актуальних проблематик сучасності. Від того, наскільки успішно держава зможе їх збалансувати, в значній мірі залежить її успішність та розвиток.

Питання ідентифікації свого місця в глобальному просторі та геополітичних процесах є особливо актуальним для теперішньої України. Формування нового суспільного устрою, який повинен збалансувати національні інтереси з основними загальноприйнятими у світі формами співпраці та співіснування, є найважливішим завданням сучасного державотворчого процесу України.

Новітній розвиток людства має схильність до актуалізації ідей всебічного розвитку людини, пріоритету загальнолюдських цінностей, що знаходить своє відображення в концепції «нового гуманізму», яка дозволяє людині інтегруватися у світову спільноту, зберігаючи особистісну, культурну, національну, релігійну суб'єктність в умовах глобалізації політичних, економічних, суспільних, культурних, освітніх процесів [11, с. 221]. У розвинених демократіях сучасності держава не є абсолютним ототожненням суспільства. Вона відіграє роль інституалізованої системи (державного механізму), яка створює умови сприятливого і комфортного життєвого середовища для своїх громадян. Відповідно до цього і повинно здійснюватися вивчення та визначення функцій держави, а саме з точки зору органічної єдності держави і суспільства та одночасно з огляду на необхідність забезпечення відносної незалежності індивідів від тотального державного контролю та надмірного регулювання різноманітних сфер життєдіяльності, тобто приматом повинно стати поєднання державних і приватних інтересів.

У контексті функціонування держави загалом та виконання нею соціальної функції зокрема, слід враховувати ту аксіоматичну істину, що базисом будь-якої держави є її фінансово-економічна складова частина, яка безпосередньо впливає на рівень розвитку суспільних відносин та життєвий рівень населення. Однією з особливостей

сучасності є еволюція глобальної економіки та локальних економічних систем окремих країн та регіонів. Мають місце трансформаційні процеси, зумовлені глобалізацією, науково-технічним прогресом, екологічними та кліматичними змінами. Відбувається перебудова структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості [12, с. 687].

Трансформації в економіці також відбуваються внаслідок об'єктивних процесів еволюційного розвитку, пов'язаних із глобалізацією, експоненційним розвитком технологій, якісними змінами в розвитку продуктивних сил, виникненні і поширенні новітніх моделей економічної діяльності, появою нових видів енергії, кліматичними та демографічними змінами.

Трансформаційна економіка – це довготривалий специфічний стан економічної системи, яка здійснює своє функціонування під час докорінних перехідних змін від однієї історично сформованої домінуючої системи до іншої. До характерних рис трансформаційної економіки слід віднести такі. Насамперед це те, що вона не є фундаментальним і остаточно сформованим цілісним явищем і поєднує в собі елементи попередньої економічної системи і нової формації, яка має прийти їй на зміну. Такий нестабільний стан є об'єктивним явищем, яке спричинене зміною цільової спрямованості і базису функціонування економічної системи. Також відбуваються кількісні та якісні зміни у складі суб'єктів економічного життя країни і переорієнтація економічних взаємозв'язків між ними. Має місце заміна дискреційної економічної політики, яка характеризується безпосереднім і повсюдним впливом держави, на недискреційну політику, за якої регулювання економічних процесів відбувається внаслідок дії автоматичних стабілізаторів (прогресивної податкової системи, трансфертних платежів), що дають змогу адаптувати економіку до циклічних коливань.

Одночасно з перебудовою економічної системи відповідним чином зазнають змін усі суспільні зв'язки і видозмінюються форми та методи реалізації державою своїх функцій. Держава у трансформаційній економіці за допомогою соціальної функції повинна сприяти якнайшвидшому подоланню соціального стресу та забезпечити адаптацію громадян до нового формату суспільно-економічних відносин. Соціальна функція держави в трансформаційній економіці може бути визначена як система соціально-економічних заходів, спрямованих на подолання соціальних протиріч, забезпечення права на працю та соціальної спра-

ведливості відносин між економічно активними суб'єктами та споживачами їхніх товарів і послуг, підвищення рівня та якості життя громадян, підтримку соціально вразливих і низько конкурентних верств населення, формування ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення.

Висновки. Отже, соціальна функція держави в умовах трансформаційної економіки повинна відповідним чином модернізуватися з урахуванням нових соціально-економічних умов суспільного розвитку. Головним завданням соціальної

політики держави в трансформаційній економіці повинно бути формування нової ментальної парадигми у громадян, яка передбачає субституцію принципу всеосяжного державного патерналізму системою державних соціальних гарантій. При цьому слід враховувати національну ідентичність, рівень розвитку продуктивних сил та громадянського суспільства, історично-культурні чинники. А тому проблематика реалізації соціальної функції держави в умовах трансформаційної економіки є вкрай важливою і потребує подальшого детального та поглибленого вивчення.

Список літератури:

1. Арістотель. Політика. Київ: Основи, 2005. 239 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2007. 192 с.
3. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є.В. Білозоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць; за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. Київ: Освіта України, 2017. 320 с.
4. Морозова Л.А. Теория государства и права. Москва: Российское юридическое образование, 2010. 384 с.
5. Бульба В.Г. Соціальні функції держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки. Публічне управління: теорія та практика. 2011. № 4 (8). С. 3–9.
6. Тихомиров О.О., Мікуліна М.М., Іванов Ю.А. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ: Кондор, 2016. 332 с.
7. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: підручник. Київ: Кондор, 2005. 609 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерта, 2010. 520 с.
9. Горбатюк С.Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки. Вісник НАДУ при Президентові України. 2017. № 1. С. 84–90.
10. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. Форум права. 2006. № 2. С. 18–21.
11. Силкіна С. «Новий гуманізм» як світоглядна засада освітньої стратегії ЮНЕСКО. Філософія освіти. 2015. № 1 (16). С. 220–230.
12. Економічна енциклопедія: у трьох томах / за ред. С.В. Мочерного. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.

СОЦИАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В статье произведен смысловой анализ понятий, которые связаны с функционированием государства и выполнения последним социальной функции. В контексте реализации социальной функции произведен анализ направлений общегосударственной деятельности, в которых находит свое отображение социальное назначение государства. Обоснована взаимосвязь уровня экономического развития государства с уровнем финансового обеспечения реализации социальной функции. С учетом современных глобалистических тенденций сформулированы основные аспекты, характеризующие выполнение государством социальной функции. Произведен анализ отдельных отличительных особенностей трансформационной экономики, определено ее влияние на выполнение государством социальной функции, а также сформулированы задачи социальной политики государства в трансформационной экономике.

Ключевые слова: государство, функции государства, социальная функция государства, глобализация, трансформационная экономика.

**SOCIAL FUNCTION OF THE STATE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION
AND TRANSFORMATION OF THE ECONOMY**

The article analyzes the essential content of concepts related to the functioning of the state and the execution social function of state. In the context of the implementation of the social function, an analysis of the directions of the state-owned activity, which reflects the social purpose of the state, is carried out. The interrelation of the level of economic development of the state with the level of financial support for realization of social function is substantiated. Taking into account modern globalist tendencies, the main aspects that characterize the implementation of the state social function are formulated. The analysis of certain characteristic features of the transformational economy is analyzed, its influence on the implementation of the social function of the state is determined, and the task of social policy of the state in the transformational economy is formulated.

Key words: *state, functions of the state, social function of the state, globalization, transformation economy.*